

On the 10th anniversary of the death of Prof. Václav Felix, CSc.**Je tomu deset let, co zemřel prof. Václav Felix, CSc.**

Relatively recently, I think around 1992, as a student of the Faculty of Natural Sciences, I was hurrying to the Entomological Department of the National Museum with boxes of butterflies under my arm. At the bus stop at Kunratice, an elderly gentleman addressed me suddenly, saying something like: “Where are you running with those butterflies, young man, don’t knock their antennae off...”. I realized that I knew that gentleman by sight from the exchange days of the Entomological Society (I later found out that I had even obtained two Prague specimens of *Zygaena laeta* from him, which I have cared for to this day). Nevertheless, that time at Kunratice the conversation developed, and I came to know personally the lepidopterologist Václav Felix, not having even the slightest idea that I was also talking to a significant musical pedagogue with many academic distinctions. Over the course of several meetings about butterflies, Professor Felix invited me to use our Christian names; and so from time to time I started to pay visits to Václav’s home to consult his collection, to determine and sort my modest collections, as well as occasionally meeting him and his wife in the field, and later on regularly attending lessons in German language, which I still struggle with today. Although our appointments for conversations and translations into German after coffee and home-baked pastry were always faithfully observed, our talk usually turned to butterflies and browsing the collections. In this way Václav became my teacher of advanced lepidopterology.

Prof. PhDr. Václav Felix, CSc. was born on 29th March 1928 in Prague where he later attended the gymnasium (Real Grammar School), passed the graduate course at the Conservatoire and studied and graduated in musical composition at the Music Faculty of the Academy of Performing Arts (graduation in 1953). In 1954 he married Danuše, born Višňovská, who supported him throughout his life, both at work and in his entomological efforts and collecting trips around the world. Václav Felix continued his education with a postgraduate scientific assistantship, he obtained his Doctorate of Philosophy and the title of Candidate of Sciences. Since 1960 he worked as a teacher at the Academy of Performing Arts in Prague. In 1973, after passing his habilitation, he became an associate professor, and in 1979 the Head of the Department of Music Theory and History. In 1985 he became a Professor, and in 1988 his work was awarded with the title of Merited Artist. Between 1985 and 1991 he worked as a dean, and he retired in 1992. Even in retirement he remained devoted to the passions of his life – music and collecting butterflies, despite health problems that accumulated at the end of his life and made his work very difficult. Nevertheless, he did not give in, and almost to the last minute he edited music scores, taught colleagues and young people foreign languages (especially German and English), and particularly, determined and prepared tiny moths, as far as his eyesight and hands allowed him to. Václav passed away on 28th July 2008 in hospital. I will allow myself to leave out from this reminiscence further details about his career as a musical pedagogue and composer, which is well described elsewhere (for example, the Czech Music Fund 1983), but I will try to recall his merits in the field of scientific entomology on the occasion of the tenth anniversary of his death.

From his memories, I know that collecting butterflies and moths fascinated Václav from his school years, and, besides the surroundings of Prague, his first captures for his collection were from Skorkov where his family used to go in the days of the First Republic. The oldest labelled materials in his collection are dated 1938, when Václav was 10 years old! In later years, thanks also to the support of his wife and children who accompanied him regularly on his trips and excursions, he gathered specimens from the whole territory of the former Czechoslovak state, from the Šumava Mountains to the High Tatras. I am convinced that there was no classical butterfly locality in former Czechoslovakia that he did not visit, he was literally catching and collecting everywhere. His domestic collections include very valuable faunistic data from Soběšín where the Felix family owned a cottage, and from Prague – Zlíchov and the Prokop valley where he went for short excursions from his home, which for a long time was Strašnice, and later in the surroundings of Kunratice, where the Felix family moved in 1989.

Václav was fortunate that he travelled abroad quite often, thanks to his diligence, and not least due to his pedagogical activities, so his Lepidoptera collection was enhanced with material from Armenia, Bulgaria, Georgia, former Yugoslavia, Cuba, Cyprus, Mongolia, Austria, Russia, Vietnam and Switzerland. From these trips he brought a surprising amount of material. This material is very important, especially because Václav Felix as a collector did not limit himself to the big pleasing diurnal butterflies and moths, but also, even predominantly, he concentrated on the collection and preparation of tiny moths, the so-called Microlepidoptera. These he prepared in the field, often at night under the light that attracted them. I remember well his boxes with setting boards that he cared for carefully and carried with him everywhere; the last time I saw them was during the Entomological Days of 2005, when Václav and his wife set off, perhaps for the last time, on a classical field collecting expedition. Václav's care and attention to detail, which I knew about from German lessons when his musical ear noticed even the smallest errors in my accent, that he then patiently corrected and supplemented with an etymological explanation of the origin of the given word, is also shown by the calligraphically handwritten locality labels of his older collecting materials (later replaced with photographic labels), or on the labels with the names of the species placed in the boxes.

The collected material was carefully treated by Václav and he tried to identify it as far as possible. Of course, this is not within the powers of one person, so a number of Czech and foreign entomologists including famous names worked with his collection. Of these we can mention such legends as Jarosław Buszko, Reinhard Gaedike, Manfred Koch, Claus Naumann, Helmut Patzak, Gunther Petersen, Dalibor Povolný, Rudolf Schwarz, Miloš Soldát, Bohumil Starý, Josef Soffner, Helmut Steuer, Reinhard Sutter, Jiří Šmelhaus, Jaroslav Wichra, Vladimír Zouhar, and many others whose names can be seen on the determination labels. Václav selflessly provided his material and data for many studies, quite often of a monographic nature, for the territories of whole states (for example, Beneš et al. 2002, Bengtsson et Sutter 1996, Buszko 1979, Povolný 1978, 1979, Kudrna 1994, Novák & Liška 1997), as well as his individual specimens to be photographed (for example, Vrabec et al. 2001). From his material from Mongolia, three new species of so-called Microlepidoptera have been described bearing his name, one of them even as a separate genus and tribe.

Václav's lepidopterological publishing activity is no less significant, though much more modest than his musical work. His first published contribution was probably a short article about the geometrid genus *Scotopteryx* in the Czech scientific journal "Vesmír" (Universe)

Fig. 1. Prof. Václav Felix, CSc. over a musical score in his study in the 1980s. Photographer unknown.
Obr. 1. Prof. Václav Felix, CSc. nad notovou partiturou ve své pracovně v 80. letech 20. století. Autor fotografie není znám.

in 1943. However, the Czech lepidopterology became aware of him with his careful study of the moth fauna attracted to the first fluorescently illuminated shop-windows in central Prague, published in 1969, that was explicitly pointed out by Moucha (1972) in his book "Sbíráme motýly" (Collecting Butterflies). Between 1971 and 1978 Václav Felix, himself or with several co-authors, was devoted to the evaluation of the data from records of migrating butterflies in the Czech Republic. In 1971 together with Rudolf Schwarz he described the then unknown caterpillar and chrysalis of the pyralid moth *Pyralis regalis*. He then paused for a period of time, until 2000 to 2003 when he participated as a co-author in several fauna reports from the Entomological Days of the Czech Entomological Society which he regularly attended. The last report to which Václav contributed is the list of Lepidoptera caught in the framework of the Entomological Days in Brdy and the Central Moldava river basin in 2005, although the list of species has not yet been published.

With the loss of Václav Felix, we have lost not only a significant figure of the Czech music world, but also a highly professional amateur lepidopterologist, a witness of better times for Czech nature and the Czech lepidopteran fauna. The collection he has left behind contains almost forty thousand well-prepared specimens, originally stored in about 220 museum boxes and it represents an incredible source of data on the fauna of our country. It contains voucher specimens from the 1940s to the present. In his collections Václav has captured the enormous change in the composition of the fauna that took place after the Second World War in the context of collectivised and chemical agriculture. Many species that he collected in Bohemia are now extinct or on the verge of extinction. He enlarged and supplemented his collection until the last moment; the last time he proudly showed me a collection, it was moths he had caught around the lamps of the Krč and Bulovka hospitals. He found time for moth catching while he was waiting for the ambulance for medical check-ups for his oncological difficulties. He never lost either his optimism, or the level of a professor of the "old school".

Every time I search for comparative specimens in the collection of Václav Felix, I am always reminded of our German lessons which eventually became interpretations of the keys and texts from Bergmann, Ebert, Eckstein, Hering, Spuler, Sterneck and other German classical authors in the field. Once translated, the text was illustrated by looking at the relevant characters in his broad collection, and compared with specimens from different countries and locations.

Václav, thank you for everything you have taught me and managed to pass on.

Relativně nedávno, tuším okolo roku 1992, jsem coby student Přírodovědecké fakulty pospíchal kamsi do Entomologického oddělení Národního muzea s krabicemi motýlů v podpaží. Na autobusové zastávce v Kunraticích mě znenadání oslovil starší pán. Řekl něco v tom smyslu: „Kam s těmi motýly tak běžíte mladíku, ať si neklepete tykadla...“. Uvědomil jsem si, že pána od vidění znám z výměnných dnů entomologické společnosti (dokonce jsem později zjistil, že jsem od něho již dříve získal dva pražské exempláře druhu *Zygaena laeta*, které dodnes pečlivě opatruji). Nicméně tenkrát v Kunraticích slovo dalo slovo a já se osobně seznámil s lepidopterologem Václavem Felixem, netuše že hovořím s významným hudebním pedagogem mnoha akademických titulů. Během několika setkání nad motýly mi pan profesor nabídl tykání. A tak jsem začal občas docházet k Felixům, konzultovat determinace, určovat a třídit svoje skromné sběry, příležitostně se s Václavem a jeho paní potkávat v terénu, později docházet pravidelně na výuku německého jazyka, který dodnes neovládám. Ačkoliv jsme po kávě a domácím pečivu vždy poctivě konverzovali a překládali, hovor zpravidla skončil u motýlů a prohlížení sbírek. Tak se Václav stal mým učitelem pokročilé lepidopterologie.

Prof. PhDr. Václav Felix, CSc. se narodil 29. 3. 1928 v Praze, kde později navštěvoval gymnázium, absolvoval abiturientský kurz na konzervatoři a vystudoval skladbu na hudební fakultě Akademie múzických umění (absolutorium v roce 1953). V roce 1954 se oženil s Danuší rozenou Višňovskou, která jej celý život podporovala jak v práci, tak při jeho entomologickém snažení a sběratelských cestách po světě. Ve svém vzdělávání pokračoval V. Felix vědeckou aspiranturou, získáním doktorátu filozofie a hodnosti kandidáta věd. Od roku 1960 působil jako pedagog na Akademii múzických umění v Praze, v roce 1973 obhájuje docenturu, v roce 1979 se stává vedoucím katedry teorie a dějin hudby, v roce 1985 profesorem a v roce 1988 je jeho činnost oceněna titulem zasloužilý umělec. V letech 1985 až 1991 působí ve funkci děkana, do důchodu odchází v roce 1992. I v důchodu se však věnuje svým životním láskám – hudbě a sbírání motýlů, a to i přes zdravotní problémy, které se ke konci jeho života nahromadily a velmi mu ztěžovaly práci. Přesto se jim nepodal a prakticky do poslední chvíle upravoval notové party, doučoval kolegy a mládež cizím jazykům (zejména němčině a angličtině) a hlavně určoval a preparoval motýlí drobot, pokud mu to zrak a ruce umožňovaly. Václav zemřel dne 28. 7. 2008 v nemocnici. Dovolím si v této vzpomínce pominout další podrobnosti o jeho kariéře hudebního pedagoga a skladatele, která je dostatečně dobře popsána jinde (např. Český hudební fond 1983) a pokusím se u příležitosti deseti let od jeho úmrtí připomenout jeho zásluhy na poli vědecké entomologie.

Z jeho vzpomínek vím, že sbírání motýlů učarovalo Václavovi již ve studentských letech a první úlovky do své sbírky získal krom okolí Prahy ve Skorkově, kam Felixova rodina za prvé republiky často vyjížděla. Nejstarší dokladové materiály v jeho sbírce jsou datovány rokem 1938, kdy Václavovi bylo 10 let! V pozdějších letech pak i díky podpoře své paní a dětí, se kterými pravidelně vyjížděl na výlety, sbíral na celém území tehdejšího státu od Šumavy po Tatry. Jsem přesvědčený, že z klasických motýlářských lokalit území bývalého Československa nebyla jediná, kam by nezavítal, sbíral doslova všude. Z domácích sběrů jsou velmi cenná jeho faunistická data z okolí Soběšína, kde Felixovi vlastnili chalupu, z Prahy – Zlíchova a Prokopského údolí kam chodil na krátké exkurze ze svého bydliště, kterým po dlouhou dobu byly Strašnice a později okolí Kunratic, kam se Felixovi přestěhovali v roce 1989.

Václav měl to štěstí, že díky své pili a v neposlední řadě i pedagogickému působení vyjížděl častěji do zahraničí, takže jeho kolekce motýlů se zvětšovala o materiál z Arménie, Bulharska, Gruzie, bývalé Jugoslávie, Kuby, Kypru, Mongolska, Rakouska, Ruska, Vietnamu a Švýcarska. Z těchto svých cest dovezl překvapivé množství materiálu. Ten je velmi hodnotný především díky tomu, že Václav Felix se jako sběratel neomezil pouze na líbivé velké denní motýly a lišaje, ale nezmenšenou mírou ba spíše převážně se věnoval sběru a preparaci motýlů drobných, mezi sběrateli označovaných jako tzv. Microlepidoptera. Ta preparoval přímo v terénu, často ještě v noci pod světlem, které je přilákalo. Dobře si vzpomínám na jeho krabičky s napínadly, která pečlivě opatroval a s sebou všude vozil. Naposledy jsem se s nimi setkal při entomologických dnech v roce 2005, kdy Václav se svojí paní vyrazil asi naposledy na klasickou terénní sběrnou výpravu. Václavovu pečlivost a puntičkářství, které znám mimo jiné právě z výuky němčiny, kdy jeho hudební sluch zaznamenal i tu nejmenší chybu v přízvuku a trpělivě ji donekonečna opravoval, doplňuje ji o etymologický výklad původu daného slova, je možno demonstrovat na krasopisné tuší psaných lokalitních cedulkách starších sbírkových materiálů (později byly nahrazeny štítky vyráběnými fotografickou cestou) nebo na etiketách se jmény druhů v krabicích.

Nasbíraný materiál Václav pečlivě opatroval a snažil se jej určit do nejmenších podrobností. To pochopitelně není v silách jednoho člověka, a tak s jeho sbírkou pracovala řada českých

i zahraničních entomologů slavných jmen. Za všechny uvedme takové legendy jako Jaroslawa Buszka, Reinharda Gaedikeho, Manfreda Kocha, Clause Naumanna, Helmuta Patzaka, Günthera Petersena, Dalibora Povolného, Rudolfa Schwarze, Miloše Soldáta, Bohumila Starého, Josefa Soffnera, Helmuta Steuera, Reinharda Suttera, Jiřího Šmelhause, Jaroslava Wichru, Vladimíra Zouhara a řadu dalších, které lze dohledat na determinačních štítcích. Václav nezištně poskytoval svůj materiál a své údaje pro řadu studií, často monografického charakteru pro území celých států (za všechny např. Beneš et al. 2002, Bengtsson & Sutter 1996, Buszko 1979, Povolný 1978, 1979, Kudrna 1994, Novák & Liška 1997), ale i jednotlivé exempláře k vyfotografování (např. Vrabec et al. 2001). Z jeho materiálu z Mongolska byly popsány tři nové druhy tzv. Microlepidopter, které nesou jeho jméno, jeden z nich dokonce jako samostatný rod a tribus.

Václavova lepidopterologická publikační činnost je neméně významná, byť mnohem skromnější než jeho tvorba hudební. Prvním zveřejněným příspěvkem byl pravděpodobně kratičký článeček o vlnočárnících ve Vesmíru v roce 1943. Do povědomí české lepidopterologie se však zapsal pečlivou studií motýlí fauny naletující na tehdy poprvé zářivkově osvětlená skla výkladů v centrální Praze zveřejněnou v roce 1969, na kterou ve své knize „Sbíráme motýly“ výslovně upozornil již Moucha (1972). V letech 1971 až 1978 se Václav Felix sám nebo s několika spoluautory věnoval vyhodnocování údajů o nálezech tažných druhů motýlů v ČR. Spolu s Rudolfem Schwarzem popsal v roce 1971 do té doby neznámou housenku a kuklu zavíječe *Pyralis regalis*. Pak se na delší dobu odmlčel až do let 2000 až 2003, kdy se spoluautorsky podílel na několika faunistických zprávách z entomologických dnů České entomologické společnosti, na které pravidelně dojížděl. Poslední zprávou, ke které Václav přispěl, je seznam motýlů sbíraných v rámci entomologických dnů v Brdech a ve Středním Povltaví v roce 2005, soupis druhů však dosud nevyšel.

V osobě Václava Felixe odešla nejenom významná postava hudebního světa ČR, ale též amatérský lepidopterolog vysoce profesionální úrovně, pamětník lepších časů české přírody a motýlí fauny. Sbírka, kterou po sobě zanechal, čítá téměř čtyřicet tisíc vzorně napnutých preparátů původně uložených v asi 220 muzejkách a představuje neuvěřitelný pramen údajů o fauně našeho státu. Jsou v ní shromážděny dokladové exempláře od 40. let 20. století až téměř do současnosti. Václav ve svých sběrech zachytil obrovskou změnu ve složení fauny, která proběhla po druhé světové válce v souvislosti s kolektivizací a chemizací. Řada druhů, které v Čechách sbíral je dnes vymřelých nebo stojí na pokraji vyhynutí. Sbírku do poslední chvíle rozšiřoval a doplňoval, naposledy se mi pochlubil kolekcí můrek nasbíraných v okolí lamp v nemocnicích v Krči a na Bulovce. Krátil si sběrem chvíle čekání na ordinaci, kam docházel s onkologickými obtížemi. Nikdy neztrácel optimismus ani úroveň pana profesora ze „staré školy“.

Pokaždé, když hledám srovnávací exempláře a probírám se sbírkovým fondem Václava Felixe, vždycky vzpomenu na výuku němčiny, která se nakonec místo konverzace změnila v pravidelné luštění klíčů a textů z Bergmanna, Eberta, Ecksteina, Heringa, Spulera, Sternecka a dalších německy píšících klasiků oboru, aby byl přeložený text nakonec demonstrován předvedením příslušných znaků na širokém sbírkovém fondu a porovnán u exemplářů z různých zemí a lokalit ...

Václave, děkuji ti za to, co jsi mě naučil a stihl předat.

Vladimír Vrabec

Fig. 2. Prof. Václav Felix, CSc. in the 1980s on a bench in a Prague housing estate in Strašnice. Photographer unknown.
Obr. 2. Prof. Václav Felix, CSc. v 80. letech 20. století na lavičce pražského sídliště ve Strašnicích. Autor fotografie není znám.

ACKNOWLEDGEMENTS. I thank to Mrs. Danuše Felix for providing the accompanying photos. I also thank to PaedDr. Jaroslav Hardulák for his help with the translation of the English part and Maxwell V. L. Barclay (London, United Kingdom) for revision of English.

LEPIDOPTEROLOGICAL BIBLIOGRAPHY – LEPIDOPTEROLOGICKÁ BIBLIOGRAFIE

- FELIX V. 1943: Druhá generace vlnočárníků. *Vesmír* **21**: 118 (in Czech).
- FELIX V. 1969: Motýlové v centru Prahy. (Schmetterlinge im Stadtzentrum von Prag). *Zprávy Československé Společnosti Entomologické při ČSAV* **5**: 63–75 (in Czech, German summary).
- FELIX V. 1971: Pozorování tažných motýlů v Československu v letech 1965 – 1969. (Wanderfalterbeobachtungen in der Tschechoslowakei in den Jahren 1965 – 1969). *Zprávy Československé Společnosti Entomologické při ČSAV* **7**: 7–54 (in Czech, German summary).
- FELIX V., PIPEK P. & SOLDÁT M. 1978: Zpráva o pozorování tažných motýlů v Československu v letech 1972 – 1974, 1975, 1976. (Bericht über Wanderfalterbeobachtungen in der Tschechoslowakei in den Jahren 1972 – 1974, 1975, 1976). *Zprávy Československé Společnosti Entomologické při ČSAV* **14**: 41–92 (in Czech, German summary).
- FELIX V. & SCHWARZ R. 1971: Praeimaginalstadien des zünslers *Pyralis regalis* (Den. & Schiff.) (Lepidoptera, Pyralidae). *Acta Entomologica Bohemoslovaca* **68**: 270–275.
- FELIX V. & SOLDÁT M. 1972: Zpráva o pozorování tažných motýlů v Československu v letech 1970 – 1971. (Bericht über Wanderfalterbeobachtungen in der Tschechoslowakei in den Jahren 1970 – 1971). *Zprávy Československé Společnosti Entomologické při ČSAV* **8**: 125–150 (in Czech, German summary).
- ŠUMPICH J., DVOŘÁK M., DVOŘÁK I., FELIX V. & VRABEC V. 2000: Seznam motýlů zjištěných v rámci akcí „Entomologické dny 1997 a 1998“ v CHKO Bílé Karpaty. (Checklist of the Lepidoptera Species Recorded During „The Entomological Days 1997 and 1998“ at the Protected Landscape Area Bílé Karpaty.) *Sborník Přírodovědného klubu v Uh. Hradišti* **4** (1999): 124–147 (in Czech, English summary).
- VRABEC V. & FELIX V. 2001: Seznam motýlů zjištěných v rámci akcí „Entomologické dny 1999“ v CHKO Bílé Karpaty. (Checklist of the Lepidoptera Species Recorded During „The Entomological Days 1999“ at the Protected Landscape Area Bílé Karpaty.) *Sborník Přírodovědného klubu v Uh. Hradišti* **5** (2000): 262–269 (in Czech, English summary).
- VRABEC V., FELIX V., HOLÝ K. & HRNČÍŘ J. 2003: Lepidopterologické výsledky entomologických dnů 2001 konaných na Bzenecku. (Lepidopterological results of the „Entomological Days 2001“ held in the region of Bzenec.). *Sborník Přírodovědného klubu v Uh. Hradišti* **7** (2002): 287–294 (in Czech, English summary).

Lepidoptera species named after Prof. V. Felix:
Druhy motýlů pojmenované po prof. V. Felixovi:

Daltonophora felixi Povolný, 1979
Scribopalpa felixi Povolný, 1978
Scythris felixi Bengtsson et Sutter, 1996

REFERENCES

- BENEŠ J., KONVIČKA M., DVOŘÁK J., FRIC Z., HAVELDA Z., PAVLÍČKO A., VRABEC V. & WEIDENHOFFER Z. (eds) 2002: *Motýli České republiky: Rozšíření a ochrana I., II. Butterflies of the Czech Republic: Distribution and conservation I., II.* Společnost pro ochranu motýlů, Praha, 857 pp. (in Czech and English).
- BENGTSSON B. Å. & SUTTER R. 1996: *Scythris felixi* spec. nov. Aus der Mongolei (Insecta: Lepidoptera: Scythrididae). *Reichenbachia* **31**: 207–208.
- BUSZKO J. 1979: Pterophoridae (Lepidoptera) Bulgariens. *Polskie Pismo Entomologiczne* **49**: 683–703.
- ČESKÝ HUDEBNÍ FOND 1983: *Václav Felix*. Hudební informační středisko ČHF, Praha, 28 pp. (in Czech).
- KUDRNA O. 1994: Kommentierter Verbreitungsatlas der Tagfalter Tschechiens. *Oedipus* **8**: 1–137.
- MOUCHA J. 1972: *Sbíráme motýly*. [Collecting butterflies]. Práce, Praha, 240 pp. (in Czech).

- NOVÁK I. & LIŠKA J. 1997: Katalog motýlů (Lepidoptera) Čech. Katalog der Falter (Lepidoptera) Böhmens. Catalogue of the Bohemian Lepidoptera. *Klapalekiana* **33** (**Supplementum**): 1–159 (in Czech and German, English summary).
- POVOLNÝ D. 1978: Gnorimoschemini aus der Mongolei (Lepidoptera: Gelechiidae). *Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae* **24**: 177–186.
- POVOLNÝ D. 1979: Isophrictini trib. n. nebst Beschreibung von *Daltophora felixi* gen. n., sp. n. aus der Mongolei (Lepidoptera: Gelechiidae). *Acta Entomologica Bohemoslovaca* **76**: 38–58.
- VRABEC V., KŘENEK V. & SLÁDEČEK V. 2001: Poznámky k determinaci vodních druhů motýlů (Lepidoptera) ČR. [Notes on the determination of water moths species (Lepidoptera) of the Czech Republic]. Pp. 57–69. In: SLÁDEČKOVÁ A. & KOČÍ V. (eds): *Sborník 17. semináře Aktuální otázky vodárenské biologie*, 7. - 8. 2. 2001. VŠCHT, Ekomonitor, ČLS, Hlavní hygienik ČR, MZe ČR, Praha, 136 pp. (in Czech).

